

Opponensi bírálat

Kürtösi Katalin

Modernism on the 'Margin' – The 'Margin' on Modernism. Manifestations in Canadian Culture (Modernizmus a 'végekről' – a 'végek' a modernizmusról. Esettanulmányok a kanadai kultúrából, elméleti művekből) című akadémiai doktori értekezéséről

Kürtösi Katalin már megjelent könyvet nyújtott be akadémiai doktori értekezésésként, melyet a Wißner-Verlag (Augsburg) adott ki 2013-ban. A könyv, amelyre a továbbiakban jelen funkciója miatt a disszertáció terminussal is utalok, a kiadó anglofón irodalmakkal és kultúrákkal foglalkozó sorozatának 4. kötete. Témája bizonyíthatóan aktuális, mivel napjainkban a modernizmus jellemzőinek és geopolitikai koordinátáinak újradefiniálásával, átrajzolásával, illetve kiterjesztésével számos tudományos kötet és tanulmány foglalkozik, például a Neal Alexander és James Moran által szerkesztett *Regional Modernisms* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007), melynek címében a többes szám a modernizmus sokféleségére utal. Angliához és az Egyesült Államokhoz viszonyítva a kanadai kultúra a „végekhez” tartozik, ahol a modernista irodalom kialakulását és megerősödését a posztkoloniális helyzet, a nemzeti öntudat fejlődése és a nemzeti identitás egyre hangsúlyosabb kérdésköre egyaránt befolyásolta a 20. század első felében. Munkájával Kürtösi Katalin a kanadai modernizmus legfontosabb jegyeinek és értékeinek elmélyültebb kontextualizálásához és megismeréséhez járul hozzá.

A disszertáció kellő tudományos felkészültséggel megírt, a további kutatásokhoz jól használható munka, amely a kanadai modernista irodalom és művészet egyes jelenségeit és válogatott alkotásait a nemzetközi folyamatok kontextusában, de nemzeti jelentőségüket mindenkor szem előtt tartva elemzi. A témával és összefüggéseivel foglalkozó diskurzust naprakész ismeretek birtokában, releváns szempontok és önállóan kimunkált megközelítési módok alkalmazásával, továbbá újabb, eredeti megállapításokkal és következtetésekkel gazdagítja. Megfelel tehát az MTA doktora cím elnyerésére benyújtott disszertációval szemben támasztott követelményeknek.

Tartalom és szerkezet

A disszertáció széleskörű tudásanyagból építkezik, szerzője a kanadai kultúra kutatásának ismert szakembere. Munkájának szerkezete az argumentáció dinamikáját kiemelően tagolt és többnyire jól áttekinthető. Mint tágabb kontextust, az első fejezetben a modernizmus, avantgárd, modernség és modernitás nem ritkán egymás szinonímjaként

használt kategóriáinak meghatározásait vizsgálja a nemzetközi szakirodalom számos releváns művére hivatkozva, majd a kanadai modernizmus történelmi és kulturális hátterével, illetve sajátosságaival foglalkozik. Különösen fontos az első fejezet 7. alfejezete („Centre, Margin, Modernism” címmel), amely a modernizmust és művészi megnyilvánulásainak gazdagságát a centrum és periféria egymáshoz való viszonya és ennek változásai erőterében látja értelmezhetőnek. Ebben az összefüggésben, mint Kürtösi Katalin írja, saját munkájának célja esettanulmányok (tulajdonképpen műelemzések) kidolgozása révén hozzájárulni annak bizonyításához, hogy a periférikus kultúra is érdemben részt tud venni egy korszak művészi képének alakításában (63).

A modern kanadai művészet néhány kiemelkedő képviselőjére öszpontosít a második fejezet, amelyben a tárgyalt alkotók (elsősorban Emily Carr, Lawren Harris és Bertram Brooker) többféle művészeti ágat, festészetet, valamint irodalmi és kritikai műfajokat műveltek. Harmadik fejezetében a szerző a művész alakjára és magára az alkotói folyamatra reflektál, különböző műfajokhoz (regény, vers, dráma) tartozó modernista kanadai műveket elemez; itt találkozunk az olvasó a korszakot fémjelző írók között a részben már magyar fordításban is megismerhető A. M. Klein, Sinclair Ross, Leonard Cohen, Mordecai Richler, stb. munkásságának néhány, eszköztárában művészi önreflexiót megvalósító, illetve a modernizmus mitizáló tendenciáját képviselő szeletének interpretációjával. A negyedik fejezet néhány kanadai, illetve kanadai születésű tudós és teoretikus (Harold Innis, Marshall McLuhan, Northrop Frye, Charles Taylor és Hugh Kenner) olyan elméleti műveire öszpontosít, melyekben a szerzők a kanadai modernség kultúrájának és irodalmának tágabb és részletesebb összefüggéseit tárják fel és értelmezik. Közöttük a nemzetközileg alighanem legismertebb szerző Northrop Frye; s munkásságának kanadai vonatkozású eredményeit fejtegetve a fejezet a róla hagyományosan kialakult képet tovább árnyalja.

A fejezeteken belüli alfejezetek címe többnyire az adott szerzőktől találóan kiválasztott idézetekkel jelzi az ott következő elemzés fókuszát. A disszertáció ötödik egysége a modernizmus kanadai kontextusaira utaló rövid összegzés, a hatodik pedig a szerző alapos tájékozottságát mutató bibliográfia, amelyben a kanadai és amerikai modernizmussal foglalkozó magyar eredmények is helyet kapnak, például Kenyeres János, Molnár Judit és Virágos Zsolt műveinek említésével.

Elméleti beágyazottság és módszerek

A disszertáció fő elméleti keretét a modernizmusról és hozzá kapcsolódóan, főként a különbségek feltárásának céljával az avantgádról, a modernitásról és a posztmodernről

született különböző elgondolások és definíciók áttekintése, egymással való összevetése képezi. A modernizmus öröksége átnyúlik a 20. század végére, ami egyben a periodizáció nehézségeit jelzi, s éppen ennek okán foglalkozik a disszertáció a modern és a posztmodern közötti határok képlékenységeivel is. Az elméleti háttér feltérképezése alapján, s a legújabb kutatásokkal összhangban Kürtösi a modernizmust plurális jelenségnek tartja, amely a centrum és a periféria állandó mozgásban levő viszonyainak megfelelően különböző módokon és formákban manifesztálódik, Kanadában a nemzeti narratíva sajátos aspektusaira is reflektálva.

Egy ilyen átfogó, az adott művekre vonatkozóan viszont mégis részletekbe bocsátkozó elemzéseket tartalmazó könyv szerzője természetesen szembesül a kérdéssel, hogy a kanadai irodalom és kultúra kincsesládájából mit és milyen tudományos haszonnal válogasson be a modernizmus jellemzésére szolgáló reprezentatív esettanulmányok sorába. Kürtösi Katalin megoldása jól szolgálja a disszertáció koherenciájának biztosítását. A második, harmadik és negyedik fejezet esettanulmányaihoz a primér anyag kiválasztása a kanadai hagyomány sokrétűsége, valamint a művészet mint irodalmi és kritikai téma szempontjából történik, vagyis a modernizmus olyan központi sajátosságait, mint a művészeti ágak egymásra hatását és önreflexióját alkalmazza rendező elveként a disszertáns. Üdvözlendő, hogy az interdiszciplináris megközelítés jegyében a kanadai festészet legreprezentatívabb eredményeiről szintén számot ad, hiszen ez az irodalomra és színházra is hatást gyakorló vezető művészeti ág volt a múlt század elejétől, megjelenítve a kanadaiak egyedi viszonyát a legyőzhetetlennek tartott természethez, amint erre például Katherine L. Morrison utal a *Canadians are Not Americans: Myths and Literary Traditions* (Toronto: Second Story Press, 2003. 85.) című könyvében. Kürtösi Katalin elemzéseit érzékletesebbé teszi, hogy Emily Carr, Lawren Harris és mások néhány festményével illusztrálja is az alkotók művészi eredményeit. Emily Carr ikonikus alakjának és az átfogó téma, a kanadai modernizmus szempontjából emblematikus, az őslakók „primitív” kultúrájából inspirációt merítő munkássága műfaji gazdagságának, valamint interdiszciplináris összefüggéseinek nagy teret szentel a disszertáció, s a vonatkozó elemzésekben metodológiailag is eredeti megfigyeléseket tesz. Az utóbbira jó példa, hogy Kürtösi Katalin szerint Carr modernista, gyakran öntükröző mozzanatok felmutató művészetének különleges értéke abban látható, hogy integrálja a festő-író eszméit a természetről, őslakosokról, művészetéről, valamint a primitív és modern dichotómiájáról (96).

A kanadai modernizmus sokrétűségének kibontására vállalkozó feldolgozásban az interdiszciplináris szempont mellett a komparatív módszer dominál, s egyben tükrözi a szerző

széleskörű ismereteit. A munka egészére jellemző, hogy a modernizmus kanadai megjelenési formáinak számba vételét és a közelebbről górcső alá vett kanadai művek elemzését rendszerint a főként brit, ír és amerikai párhuzamokra, illetve hatásokra történő utalások kísérik: például Emily Carr modernizmusának beható tárgyalásakor az amerikai koramodern Walt Whitman költészete egy ilyen referencia pont (109, 113). Kanada posztkoloniális helyzetét, valamint történelmi és geopolitikai viszonyait tekintve lényegesek ezek az utalások. Mindemellett a magyar párhuzamok említése sem ritka, melyeknek helye van a disszertációban, hiszen a modernizmus szempontjából a mi kultúránk szintén a periféria jegyeit hordozza magán. A peremen elhelyezkedő kultúrák produktumaira a centrumhoz képest számos vélekedés szerint természetesen jellemző a megkésettség. Kanada megkésettségének cáfolatául Kürtösi azt az újszerű és igen fontos, akár a kelet-európai régióra is alkalmazható megállapítást teszi, hogy a különböző művészeti ágak és műfajok reprezentatív eredményeit együtt nézve a megkésettség előfeltevése elveszti relevanciáját (78).

A komparatív megközelítéssel összefüggésben a munka külön érdemének tartom, hogy a szerző következetesen figyelembe veszi a tényt, hogy Kanadában két hivatalos nyelv létezik, s az angol nyelven született irodalmi és kritikai művek mellett a francia nyelvű irodalomból és irodalomkritikából szintén válogat. A disszertáció a francia nyelvű idézetek angol megfelelőjét bizonyára tudatosan nem adja meg, implikálva ezzel, hogy ha Kanada kultúrájával tudományos igénnyel foglalkozunk, mindkét nyelven kell tudnunk olvasni.

Kritikai megjegyzések

Az eredmények elismerése mellett a disszertáció több részletével kapcsolatban teszek kritikai megjegyzéseket. Bevezetőjében a munka célját több helyen is megfogalmazza a szerző, ami fragmentáltságot eredményez. Mindjárt az első sorok szerint olyan kérdésekre keres választ, mint például: lehetséges-e a modernizmust decentralizálni, és módosul-e a modernizmus értelmezése azáltal, hogy megvizsgáljuk, mennyiben gazdagítják azt a peremen elhelyezkedő kultúrák (8). Az első fejezetben azután számos szakkönyvet és tanulmányt idéz (például Steven Matthews, Chris Rodrigues, stb. releváns gondolatait), amelyek már megfogalmaztak és megválaszoltak ilyen kérdéseket, tehát a munka céljának kijelölésében itt nincs újdonság. Később, a 10. oldalon Kürtösi arra utal, hogy célja a kanadai kultúrában jelentkező modernizmus legfontosabb specifikumainak feltérképezése, majd a 12. oldalon a célt abban jelöli ki, hogy sokszínű képet kíván adni a modernizmus kanadai gyakorlatáról és a róla született elméletekről. A többszörös nekifutás helyett a tézis összefogottabb, markánsabb

közlése, akár egy teljes bekezdésben, jobban kiemelné a téma feldolgozásának konkrét céljait és a megközelítés újdonságait.

Szintén a Bevezető végén (12) Kürtösi Katalin a módszereit illetően kijelenti, hogy a társadalmi nem, faj és szexuális preferencia ábrázolásának kérdéseit, továbbá a posztkolonialitás szempontjait részletekbe menően nem érvényesíti az elemzésekben, valamint az irodalmi művek retorikai-stilisztikai elemeit sem nézi meg közelebbről, hogy az argumentáció koncentrált maradjon. A koncentrálttság valóban lényeges elve azonban aligha sérülne azzal, ha a választott kanadai irodalmi művek stiláris és esztétikai értékeivel többet foglalkoznának az esettanulmányok, illetve a peremvidéki modernizmus posztkoloniális jegyeit is bővebben tárgyalnák, mint azt például a disszertáns által is hivatkozott *Modernism and Colonialism* című kötet (szerk.: Richard Begam és Michael Valdez Moses, Durham: Duke UP, 2007) egyik fejezete teszi a 20. század elején szintén peremvidéken létrejövő modern ír irodalommal kapcsolatban (Declan Kiberd: „Postcolonial Modernism?” 269-287). A posztkoloniális szempont hangsúlyosabb szerepe a komparatív megközelítés olyan további kiterjesztésére adna lehetőséget, mint a történelmi útját nézve egykor telepes kolónia és úgyszintén a peremen elhelyezkedő Ausztrália Kanadával mutatott egyes kulturális párhuzamainak a feltárása.

A disszertáció több pontján is látunk egyenetlenséget, s ez már a „Modernism and the 'Margin'” című első, elméleti alapozó fejezet szerkesztésében megmutatkozik. A kisebb alfejezetek között vannak tartalmi átfedések, vagy egymást kiegészítő gondolatmenetek, és nem minden részlet látszik fontosnak a későbbi elemzések megalapozásában. Az egység 1. alfejezetében („Definitions of Modernism”) számos meghatározást idéz Kürtösi, igazolva ezzel a modernizmus komplexitását, ám értékelő összegzésük hiányában ez inkább katalógusszerű felsorolás, mint érdemi elemzés (13-19). Ugyanitt a 2. alfejezet „Periodization” címmel a modernizmus időbeli elhelyezéséről közöl véleményeket (20-24), de a munka egészét is figyelembe véve nem győzi meg olvasóját arról, mennyiben indokolt a kérdéssel az elméleti alapozás során ilyen szerteágazó részletességgel foglalkozni. A „Theoretical Views Concerning Modernism” címmel a 3. alfejezet (24-28) sok tekintetben az 1. alfejezetben írottakat folytatja, így összevonásuk alighanem feszesebb gondolatvezetést eredményezett volna. „Typical Features and Icons of Modernism” címmel a 4. alfejezetben (28-41) ellentmondás, hogy miután korábban a modernizmus plurális természetéről szólt a disszertáció szerzője, itt mintha újra egy viszonylag homogén irányzatnak tekintené, melynek tipikus vonásait fel lehet térképezni.

A modernizmus és a rokon terminusok jelentésbeli különbségeivel foglalkozó alfejezetek ismét számos releváns elméleti munkából idéznek, ám különösen a modernitás és modernizmus viszonylatában a sokféle, egymásnak időnként ellentmondó véleményre történő utalás mellett nem világos, hogy a disszertáció szerzője tulajdonképpen melyik értelmezést fogadja el és tekinti saját munkája terminológia használatában irányadónak. Elég egyértelmű és következetesen alkalmazható például Leigh Wilsonnak a disszertációban nem idézett definíciója, mely szerint a modernitás egy bizonyos periódusra és annak gazdasági, ideológiai, stb. összetevőire vonatkozó fogalom, bármelyik évszázadtól is számítjuk a modernitás kezdetét, míg a modernizmus a korszak ellentmondásaira adott művészi reakciók jellemzője (*Modernism*. London: Continuum, 2007. 163). Az avantgárd és a posztmodern meghatározásával kapcsolatban a szerző szintén számos elméleti műből idéz, többek között olyan kiváló szakemberektől, mint Raymond Williams, Terry Eagleton, Linda Hutcheon, stb. (49-57). Problematikus azonban, hogy az idézetek dominanciája mellett kevés a szerző elgondolásait közlő saját szöveg az elméletek tanulságainak a későbbi esettanulmányokban történő felhasználásáról.

Célkitűzései megvalósításához a disszertációban természetesen helye van a 20. század eleji kanadai gazdasági és kulturális fejlődés, s általában a modernitás ottani jelenségei bemutatásának egy teljes alfejezetben („Historical Backdrop: Canada in the Early Twentieth Century” 63-73), de ezen belül az összkép megrajzolásához feleslegesnek látszanak az olyan részletek, mint például az épületek magasságára vonatkozó utalások (72). Ugyanakkor egy izgalmasnak ígérkező kérdéskör, az esztétikai modernizmus mint eredeti kanadai jelenség fölvetése Brian Trehearne nyomán mindössze néhány mondatot érdemel (82), pedig részletesebb kifejtése további adalék lehetne a kanadai modernizmus önálló értékeit számba vevő narratívához.

A „The Canadian Picture of Modernism” című második fejezetben Emily Carr életművének részletes bemutatása során szól a szerző arról, hogy számos modernista művész világszerte megújító forrást talált a primitív kultúrákban, ihletet, sőt témákat merített azok többnyire közvetlen tanulmányozásából. Ez kétségkívül fontos, számos művészeti ágban jelentkező ismérve a modernizmusnak. A kortárs szakirodalom a primitív kultúrák sajátosságai által inspirált, vagy azt ábrázoló irodalmi gyakorlatot elemezve gyakran kitér az „autentikusság” kérdésére. Kürtösi Katalin monográfiájában a modern kanadai festészet kapcsán szintén szerepel ez a fogalom, de az adott fejezet érvrendszerébe nem épül be. Másfelől Carr prózastílusára vonatkozóan az „impresszionista” jelzőt alkalmazza a szerző, egy vagy több műrészlet stílárís elemzése nélkül (98). Kérdés marad, hogy mennyiben

megalapozott ez az állítás, ugyanakkor a fejezetben Carr alkotói arcképének megrajzolásában a művészetéről, hagyományokról szóló nézetei mellett számos apró életrajzi részlet is megjelenik, például arról, mennyire szeretett koncertekre járni, viszont a mozi nem érdekelte – s ezen a ponton (de a könyv egészét tekintve nemcsak itt) nem kommentált, ezért a szöveggörnyezetben bizonytalan funkciójú idézet szintén előfordul (103). Carr művészekről, művészetekről vallott nézeteinek megidézésekor a disszertáció az „irónia” és „ironikus” fogalmakat is használja (117, 118, 128), de jobbára csak említés szintjén. A modernitás korának ellentmondásaira válaszoló irónia illetve ironikus látásmód/beszédmód a modernista irodalmi szövegek egyik szignifikáns jellemzője (ld. Wilson 160-161), így a bevezető fejezetek egyike vagy összefoglalója bővebben foglalkozhatott volna vele, előrebocsátva a művekben megragadható fontosságát. A kanadai modernizmus specifikumait tárgyalva pedig éppenséggel kiemelt szerepe lehet, ha figyelembe vesszük Linda Hutcheon fejtegetését, aki szerint a kanadai identitás kulcsfontosságú jellemzője az irónia, mivel a nemzeti, vallási, etnikai és nyelvi sokszorozottság állandó megtapasztalása óhatatlanul előhívja az ironikus reakciókat (*On Irony's Edge: the Theory and Politics of Irony*. London and New York: Routledge, 1994. 7, 24). Itt jegyzem meg, hogy Kürtösi Katalin elméleti alapozó fejezete és az azt követő esettanulmányok között időnként nem világos a kapcsolat: a munka elején idézett elméletek nem mindig épülnek be a későbbi elemzésekbe, kivétel itt természetesen a művészi önreflexió, ami a disszertáció vezérfonala.

A modern kanadai hagyomány sokrétűsége, egyes alkotók több művészi ágban nyújtott teljesítménye és a művészi önreflexió megjelenési formáinak szempontja következetesen érvényesül az esettanulmányokban tárgyalt művek kiválasztásakor. Ennek az elvnek a betartása azonban koronként ahhoz vezet, hogy kiemelkedő modernista alkotások elemzése mellett olyan, a disszertáns által is hagyományosnak, szentimentálisnak, gyengének látott művekről is sok szó esik, amelyek a kanadai modernizmus esztétikai értékeinek narratíváját nem gazdagítják. Több példa is látható erre az egyenetlenségre. Színpadi művek elemzésével először a Carr munkásságát feldolgozó nagyobb fejezet utolsó alfejezetében találkozunk (139-150), ahol a festő-író életéről szóló drámákat nézi meg Kürtösi Katalin. Ezek bemutatása kétségkívül beleillik a koncepcióba, hiszen a művek egy művész alakját teremtik újjá a színpadon. Másfelől azonban elgondolkodtató, hogy ha egyébként összességében kevés drámát von be a szerző az elemzések körébe, akkor miért például Herman Voaden Carr-ról írt darabját elemzi, hiszen ő maga jut arra a következtetésre, hogy ez a mű formailag hagyományos (146). Egy művészről írott dráma még nem feltétlenül avatja a művet esztétikailag értékesé és modernistává, továbbá aligha véletlen, hogy ez a Voaden-

dráma nyomtatásban sosem jelent meg. Mindazonáltal Voaden a kanadai expresszionista színház merészen kísérletező, Eugene O'Neill-lel is párhuzamba állítható művelője volt, így életművének a valóban modernista fővonala több figyelmet érdemelt volna.

A továbbiakban Lawren Harris verseinek bemutatása példázza, hogy a festő más művészeti ágakat is művelt, ugyanakkor ezek az elemző szerint sem jelentős alkotások, és a Harris művészetét tárgyaló alfejezet végén olvasható összefoglalás már nem is említi a verseket (154). Más esetben előfordul, hogy egy szerzőnek a kanadai modernizmus értékeit tárgyaló elemzések sorába jobban illeszkedő művére vonatkozóan csak utalásokat kapunk, miközben gyengébb művét részletesebben mutatja be a disszertáció. A Bertram Brooker festő-író munkásságának szentelt alfejezet a *Think of the Earth* című regényt oldalakon keresztül elemzi, megállapítva, hogy annak miszticizmusa Dosztojevszkij-utánérzés, s nincs benne eredetiség (158-159). Kürtösi Katalin ezután Brooker művészetéről szóló esszéire tér rá, és a „The Decay of Art” címűből idéz néhány passzust (160). Oscar Wilde „The Decay of Lying” (1891) című esszéje juthat itt eszünkbe, ahol a „lying” szó fikciót, művészi világteremtést, antimimetikus írásmódot jelent, s kíváncsivá tehet, vajon milyen tematikus és szemléletbeli megfelelések tapinthatók ki a két írás között, s lehet-e hatásról beszélni. Feltételezem, hogy erről a Brooker-esszéről a kanadai modernizmus értékeit a komparatív szemlélet jegyében vizsgálva érdekesebb lenne olvasni, mint a festő-író gyengének tűnő regényéről.

A harmadik fejezet költőkkel, majd regényírókkal foglalkozó alfejezeteiben kétségkívül jelentős művekről ír a szerző. Modernista vonásként a versek intertextuális rétegeinek és más szövegekkel adódó párhuzamainak feltérképezése terén azonban itt szintén van elszalasztott lehetőség. Az amerikai Wallace Stevens *Harmonium* (1923) című kötetét -- benne számos, a zene által ihletett darabbal -- F. R. Scott valószínűleg ismerte a Kürtösi Katalin által röviden érintett „Overture” című verse megírásakor; a lehetséges összefüggéseknek érdemes utánanézni. A „The Canadian Authors Meet” című vers szövegében pedig T. S. Eliot „Prufrock”-ja is megidéződik, a „measured” és a „cup of tea” kifejezések, továbbá a versbeli parti-szituáció, a résztvevők sznobizmusa és a többiektől eltávolodott individuum képe révén. Ugyanakkor a költőkkel foglalkozó alfejezetben néhol sommás, a kifejtés hiánya miatt (is) vitatható kijelentéseket tesz a szerző. A. J. M. Smith „The Lonely Land” című, festészet által ihletett költeményére vonatkozóan azt olvassuk, egy furcsa módon egyetlen mondatból álló bekezdésben zárójeles megjegyzésként (184), hogy ez a modernista szöveg posztmodern szempontokkal („viewpoints”) kínál párhuzamot. Nem kapunk azonban magyarázatot arra nézve, miként valósul ez meg a tárgyalt műben. Később a

disszertáns saját elemző szövegében nem értelmez egy rövid szakirodalmi idézetet, nevezetesen Nageswara T. Rao „eclectic” szóval történő jellemzését Scott és Smith költészetére vonatkozóan (185. o). Mennyiben eklektikusak vajon a műveik? Vitatható az a kijelentés is, hogy a modernizmus egyik kulcsfontosságú jegye az elődök és hagyományok elutasítása (207). Bőven utalhatunk ennek ellentmondó példákra, gondoljunk csak Eliot „Tradition and the Individual Talent” című esszéjére, vagy arra, hogy W. B. Yeats a 18. századi anglo-ír szerzőket (Swiftet, Berkeley-t, stb.) példaképeinek tekintette.

A modern és a posztmodern közötti határok képlékenységéről már az első fejezetben szó esett. A könyv harmadik fejezetében elemzett regények (Sinclair Ross: *As for Me and My House*; Leonard Cohen: *Beautiful Losers*; Huber Aquin: *Prochain épisode*; Mordecai Richler: *Barney's Version*) és Michel Marc Bouchard *Les feluettes* című drámája az 1940-es évektől az 1990-es évekig terjedő időszak termékei, tehát a modern és posztmodern közötti, elmosódó határt átívelik. A két trend adott művekben együttes jelenlétének és egymást erősítésének feltárása azonban nem mindig valósul meg következetesen. A 221. oldalon a Bouchard-drámával kapcsolatban egy idézet után ezt írja a szerző: „intertextuality being a typical technique of postmodern writing”. Így van, bár a posztmodern művek tárgyalásakor gyakori a „pastiche” terminus is (vö. Linda Hutcheon könyvét a posztmodernről), és valószínűleg ebben a fejezetben szintén használható lenne. Maga az intertextualitás egyébként már a modernizmusban is hangsúlyosan jelen volt, például a disszertációban többször hivatkozott Eliot és Pound költészetében, Joyce *Ulysses*-ében, stb., tehát nem lehet csak a posztmodern címkével társítani. Terjedelmi korlátok miatt számos jellemző mű elemzésére természetesen nem tud sort keríteni a disszertáció. A szerző többször utal Sheila Watson *The Double Hook* (1959) című regényére, mint a kánonban kiemelt helyet elfoglaló, Frank Davey és Martha Dvorak idézett kritikusok szerint az első igazán modern kanadai regénynek tekinthető műre (196, 208). Mivel a művészi tevékenység is tematizálódik ebben a valóban kitűnő kisregényben (ld. a Felix nevű szereplő hegedűjátékát), az esztétikai értékeiket tekintve nem jelentős művek tárgyalása helyett (melyre a második fejezet nyújtott példákat) bizonyára jobban reprezentálná a kanadai modernizmust, és érdemes lett volna közelebbi vizsgálatával tovább gazdagítani az esettanulmányok sorát.

A disszertáció utolsó fejezetében, a kanadai modernizmussal is foglalkozó teoretikusok között elsőként tárgyalt Harold Innis rövid bemutatása (224-226) kevésbé illik a továbbiakban irodalommal, művészetekkel kapcsolatos elméletek szerzői (McLuhan, Frye, Taylor, Kenner) sorába. Számos alkalommal (kiemelten az 56. oldalon), és ebben a fejezetben is hivatkozik a szerző Linda Hutcheonra, s idéz a kanadai irodalomról és a kanadai

posztmodernről írott műveiből. Ez a végeken születő modernizmusnak szentelt könyv posztmodern jelenségekről is szól, amire további példa, hogy a harmadik fejezetben tárgyalt három regényt és egy drámát a posztmodern kategóriával is jellemezhetőnek tartja Kürtösi Katalin (223). A negyedik fejezetben, akár Innis bevonása helyett, Hutcheon elméletírói munkássága releváns szeleteinek bővebb elemzése igen csak indokolt lenne, és valószínűleg a kanadai modern és posztmodern közötti átmenetek és egymásba játszásuk összefoglalását is termékenyen segítené.

Formai észrevételek

Az olvasás folyamatát zavarja, hogy a könyvben, szokatlan módon, az új bekezdések első sora nem kezdődik néhány betűhellyel beljebb, és az egyes bekezdések között nincs sorkihagyás sem, ami az előbbi helyett egy másfajta rendszer szabályát követné. Következésképpen időnként összefolynak az egyes szövegrészek, és ugyanez az elrendezés, ráadásul következtelenül használva, a magyar nyelvű Tézisekben is megjelenik. Lehet, hogy tördelési problémáról, vagy egy általam nem ismert konvenció használatáról van szó, mindenesetre jobb lett volna ezt a furcsaságot kiküszöbölni.

Néhány nem elhanyagolható hiba javítatlan marad a szövegben, például Arthur Miller remekművének a címében (*Death of a Salesman*) helytelenül szerepel a határozott névelő (237). Másutt egy-egy tagmondat értelme okoz fejtörést az olvasónak, például a következő: Emily Carr „was a single woman without a significant financial background choosing painting” (88), vagy „The subject matter for his [Lawren Harris’s] painting then turned towards nature, ...” (154), stb. Hiányosság továbbá, hogy a szövegen belüli hivatkozásoknál a disszertáns nem mindig teszi világossá, hogy az adott szerző melyik művéből citál éppen: a 101. oldalon például csak oldalszámmal hivatkozik Kristevára, akitől viszont két művet sorol fel a bibliográfia, tehát a zárójeles hivatkozásban jelezni kellene, melyik forrásról van szó. Ugyanakkor a terjedelmes bibliográfiában az adatokat a jobb átláthatóság érdekében csoportokra bontva lehetett volna felsorolni, például különválasztva az elsődleges és másodlagos forrásokat, antológiákat, monográfiákat, stb.

Nemigen szokás a Tézisekről is véleményt mondani, én azonban meg kívánom jegyezni, hogy nem minden részletében látom elég összefogottnak, eligazítónak és a lényegre koncentráloán tömörnek a Tézisek szövegét. Különösen a műelemzésekre vonatkozó bekezdései meglehetősen leíró jellegűek, számos tartalmi elemre szükségtelenül kitérnek. Stílári problémákkal szintén találkozunk itt, például Kürtösi Katalin időnként egyes szám első személyben utal önmagára, mint szerzőre, máskor pedig többes szám első személyben.

Továbbá a Tézisek I. egységét záró, hatsoros mondat grammatikailag nehézkes (mire/kire vonatkozik itt vajon a „saját” szó?), stb.

Tudományos eredmények és összegzés

Kritikai észrevételeim megfogalmazásával nem kívánom megkérdőjelezni, hogy Kürtösi Katalin munkájának komoly tudományos eredményei vannak, melyeket az alábbi pontokban foglalok össze.

1. A disszertáció újszerű megközelítést alkalmaz, amikor a központ és a periféria közötti sokágú, dinamikus kölcsönhatásra következesen figyelmet fordítva elemzi a modernizmus kanadai térnyerését és egyes megnyilvánulási formáit a művészetben, irodalomban és irodalomelméletben.

2. Esettanulmányaival a disszertáció szerzője meggyőzően bizonyítja, hogy egy marginális kultúra, jelen esetben a kanadai, felmutat olyan művészi alkotásokat, amelyek az adott nemzeti kontextusban is gyökerező, az anglo-amerikai centrumok hatásaitól függetlenedő, összetett sajátosságaik révén a modernizmus általános képét, diskurzusát és kánonját gazdagítják, illetve módosítják.

3. A kanadai modernizmussal kapcsolatos eddigi tudásunk mélyítésével, a regionális, nemzeti és egyetemes közötti lehetséges összhang hangsúlyozásával a disszertáció a kanadai művészet, irodalom és irodalomelmélet vizsgálatában a komparatív és interdiszciplináris módszereket alkalmazó elemzés tudományos hasznát és értékét példázza és igazolja.

Fentiek összegzéseként Kürtösi Katalin disszertációját olyan jelentős, átfogó, és egyben a téma részleteiben gondolatébresztően elmélyülő munkának tartom, amely szempontjainak újdonságával és kutatási eredményeivel mind a hazai, mind a nemzetközi kanadisztika szakembereinek és a területet tanulmányozó kutatók, tanárok, doktori hallgatók érdeklődésére számíthat. Alkalmas továbbá arra, hogy a nagyobb közönségnek a peremvidékek modernizmusával és a kanadai kultúrával kapcsolatos ismereteit szintén bővítse és finomítsa. Mindezek alapján javaslom, hogy a disszertáció nyilvános vitára kerüljön.

Kurdi Mária

Dr. Kurdi Mária DSc

Egyetemi tanár

Pécs, 2016. augusztus 31.